

Doeners en denkers

Yves Desmet & Jos Geysels

Doeners en denkers

Vlaamse politici en hun inspiratiebronnen

2010

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Copyright © 2010 Yves Desmet en Jos Geysels
Omslagontwerp Studio Jan de Boer
Foto auteurs Jonas Lampens & Filip Claus
Vormgeving binnenwerk CeevanWee
Druk Clausen & Bosse, Leck

ISBN 978 90 234 6296 5

NUR 730

www.debezigebij.nl

Inhoud

Inleiding 7

Guy Verhofstadt en Amartya Sen 19
Over oorlog, identiteit en de onzichtbare hand

Frank Vandebroucke en Pierre Rosanvallon 47
Over sociale zekerheid, legitimiteit en onderwijs

Bart De Wever en Theodore Dalrymple 66
Over conservatisme, leven aan de onderkant en
normen en waarden

Vera Dua en Ton Lemaire 91
Over wandelen in de stad, ecologie en onthaasting

Herman Van Rompuy en Luc Ferry 120
Over geloof, humanistische transcendentie en de liefde

Karel De Gucht en Robert Cooper 143
Over gefaalde staten, geopolitiek en diplomatieke moraal

Jean-Luc Dehaene en Alvin Toffler 167
Over de toekomst, digitalisering en prosumeren

Inleiding

Zoeken naar de bron

In de Wetstraat weet men vaak niet goed waar men naartoe gaat, omdat men te druk bezig is om er te komen. Het incident, de minicrisis, de gebeurtenis van de dag overwoekert vaak de langetermijnvisie van de politicus. Ook de politieke journalistiek is vaak niet in staat om de geschiedenis te volgen. Het is net zoals je moeilijk de tijd kunt aflezen van een horloge met enkel een secondewijzer. Vanuit die gedeelde frustratie ontstond aan de cafétoog, waar meestal de beste ideeën geboren worden, een plan. Wat als we een aantal Vlaamse toppolitici vanuit bijna de hele bandbreedte van het politieke veld eens vroegen om uit de ratrace van elke dag te stappen, en zich samen met een intellectueel naar hun keuze te bezinnen op de kern van hun politieke denken en handelen? Welke denker had volgens hen een grote invloed op hun visie en handelen?

De afgelopen decennia hebben de drie grote politieke formaties – christendemocraten, sociaaldemocraten en liberalen – hun kiezerskorps haast zien halveren. Dat is opvallend, want door hun decennialange regeringsdeelname in wisselende coalities kunnen ze terecht claimen een van de voornaamste architecten te zijn van de omvorming van

Vlaanderen van een rurale, onderontwikkelde en arme plattelandssamenleving naar een van de vijf rijkste regio's ter wereld. Maar ondank is kiezers loon.

De verklaring zit niet alleen in de erosie, veroorzaakt door bijna permanente regeringsdeelname of een vermeende daling van de kwaliteit van het politieke personeel. Vaak is politiek niet veel meer dan de vertaling van een sociologische werkelijkheid. La Flandre Profonde, waar kerk en katholieke zuil het leven van een overgrote meerderheid tot in soms absurde details organiseerden en regelden, is gedesintegreerd. Ontkerkelijking, ontzuiling, individualisering en verstedelijking deden de Vlaming afstand nemen van een zuil waarvan de greep op het leven als steeds verstikkender werd gevoeld.

De relatie tussen kiezer en traditionele partij is in dertig jaar ingrijpend gewijzigd. Vroeger was die relatie vergelijkbaar met die van de arbeider met zijn fabriek: een innige vervlechting van bedrijf en werknemer, een sterke verbondenheid met het management. Dat leidde meestal tot een beleid dat oog had voor de middellange en de lange termijn. Een tegenvallend jaarresultaat was jammer, maar zolang de fundamentele bedrijfsgegevens goed waren, zolang het voortbestaan van de fabriek verzekerd was en er op termijn winst te verwachten viel, waren tegenslagen te verwerken. De ambitie was om bij hetzelfde bedrijf te werken tot men met pensioen ging. Zo koos men vroeger ook voor de traditionele partijen: men bleef er trouw aan, in goede en in slechte tijden, zolang er maar een perspectief bleef dat op langere termijn de doelstellingen gerealiseerd zouden worden.

Dat model is vervangen door dat van de aandeelhouderssamenleving. De emotionele band tussen kiezer en partij is

doorbroken. Het resultaat op langere termijn moet het afleggen tegen de virtuele winstverwachting van het volgende kwartaal. De kishouding wordt meer bepaald door de geruchten en de verhalen in de krant en vooral op televisie dan door de bereidheid van de kiezer zelf te investeren in zijn eigen partij. Liever is de kiezer-aandeelhouder vandaag vluchtig, zoekt hij de winst op korte termijn. Vroeger was politiek een zaak van organisaties en zuilen die een grote – ook emotionele – band hadden met hun leden-kiezers. Het resultaat met betrekking tot sociale verworvenheden, loon, belastinghoogte en infrastructuurniveau voor het individu hing samen met de overwinning die zijn zuil haalde. Ook bij de kiezer woog die langetermijnvisie zwaar: een tijdelijke nederlaag werd aanvaard zolang er maar uitzicht bleef dat er op termijn weer iets binnen te halen viel. De politicus was de bedrijfsleider-eigenaar van de zuil, tegenwoordig is hij tijdelijk manager van een kiesvereniging van toevallige en even tijdelijke stemmers-aandeelhouders, die hun kiesgedrag vaak laten bepalen door de berichten van de dag: ruzie in de partij betekent een lagere winstverwachting, en dus wordt er verkocht. Nieuwe en populistische partijen spiegelen spectaculaire maar virtuele winstverwachtingen voor en worden daarvoor door de kiezer-aandeelhouder onmiddellijk beloond. Het zijn de hefboomfondsen van het politieke landschap geworden, terwijl solide traditionele ondernemingen steeds meer onder druk komen te staan. De aandeelhouder-stemmer eist een onmiddellijk rendement voor zijn stem, of minstens de verwachting, en vindt dat niet meer dan normaal.

Bovendien is het een algemene psychologische wet dat het bereikte geluk verbleekt vergeleken met wat men nog mist.

De opbouw van de beste sociale zekerheid, een historisch lage werkloosheid en het beste onderwijs ter wereld worden als totaal vanzelfsprekend ervaren en verdwijnen in het niets tegenover de mogelijke splitsing van een banaal kiesarrondissement of het onvermogen van de politie om op te treden tegen balorig gedrag van een stelletje hangjongeren. Alles wat we hebben, is vanzelfsprekend, een verworven recht dat we hebben opgebouwd. Alles wat fout loopt, is niet onze verantwoordelijkheid, maar uitsluitend op het conto te schrijven van een falende overheid. In die mentaliteit groeit de proteststem enorm, ten koste van degenen die de verantwoordelijkheid moeten nemen. De eerste groeikernen van de antipolitieke en de proteststem lagen in achtergestelde grootstadbuurten, verlaten door de jonge tweeverdieners wier ambitie het was om – in de woorden van Tom Lanoye – de voorouderlijke boerderij af te breken en met de gerecycleerde stenen eigenhandig hun eigen ferme te bouwen. De stad werd overgelaten aan oudere en arme Belgen, die er samenleefden met jonge en al even arme allochtone gezinnen. Achterstelling en cultuurschokken, gecombineerd met het moeilijke samenleven en een totale veronachtzaming van deze problematiek door de klassieke partijen, gaven zelfverklaarde ‘anti-establishment’-partijen jarenlang vleugels. Niemand van de klassieke partijen had in de gaten dat migratie, zoals Paul Scheffer het verwoordde, altijd een verhaal van verlies is: bij de migrant, die zijn wortels achterlaat, en bij de ontvangende samenleving, die een deel van haar verleden en identiteit moet opgeven. Het opzuigen, uitvergroten en parasiteren op elke vorm van maatschappelijk ongenoegen is de afgelopen twintig jaar door nieuwe politieke formaties tot een kunstvorm verheven. Tot ze zelfs doorbra-

ken in gemeenten waar de aanwezigheid van een allochtoon een file zou veroorzaken.

Het gevolg van deze evolutie is dat het speelveld steeds kleiner wordt: terwijl de drie traditionele partijen vroeger moeiteloos een tweederde meerderheid vertegenwoordigden, moeten ze nu maar zien dat ze met zijn drieën nog de helft van het electoraat vertegenwoordigen. Dat leidt ertoe dat een van de basisverdiensten van de democratie uitgehold raakt: het vermogen tot verandering. De drie klassieke partijen worden in steeds onnatuurlijkere samenwerkingsverbanden gedwongen. Had je vroeger rooms-rode of rooms-blaue coalities, met een duidelijke lijn en een even duidelijke oppositie, dan is dat systeem inmiddels onmogelijk geworden. Met uitzondering van paars – de laatste duidelijke verandering – zijn de drie nu op een of andere manier op elkaar aangewezen. Zowel in Vlaanderen als in België kunnen tegenwoordig uitsluitend driepartijenregeringen worden gevormd, waarin de drie noodgedwongen met elkaar verder moeten. Vroeger gebeurde dat alleen als het echt noodzakelijk was, wanneer er bijvoorbeeld voor een staats Hervorming een tweederde meerderheid nodig was. Nu moet het alleen al om normaal te besturen.

Maar zo'n driepartijenregering leidt tot onduidelijk beleid en verhindert dat er een duidelijke lijn wordt uitgezet. Op Vlaams niveau is er genoeg geld om iedereen een beetje zijn zin te geven, maar landelijk leidt het tot onwrikbaarheid en besluiteloosheid. Regeringen maken geen duidelijke beleidskeuze meer, maar ze zijn vaak schoolvoorbeelden van afbraakvoetbal, waarbij het enige doel nog is om scoringskansen van de politieke tegenstander te beletten. Dat is dan weer een vruchtbare voedingsbodem voor het verder

toenemen van de antipolitieke en de proteststem. In landen met een meerderheidskiesstelsel, zoals Groot-Brittannië en Amerika, lukt veranderen nog wel: de dag dat Obama het Witte Huis betrad, was er ook een echte verandering, en de ambtenaren verdwenen onmiddellijk via de achterdeur. Tot Obama op zijn beurt door een ander beleid wordt opgevolgd. In ons land leidt het verkleinde politieke speelveld alleen maar tot nog minder beleidskeuzes, minder duidelijkheid, een oeverloze en vervelende handhaving van de onwrikbaarheid en de status-quo.

De driftig heen en weer zwevende aandeelhouder-kiezer, die intussen al meer dan dertig procent van het electoraat uitmaakt, zorgt nog voor andere neveneffecten. Terwijl ooit politici onpopulaire, maar noodzakelijke maatregelen durfden te nemen, wetende dat ze nooit helemaal zouden worden afgemaakt door hun achterban, is er nu een haast panische angst om bij het minste een verdere electorale schokgolf te veroorzaken. Het belang van publieke beeldvorming, en vooral van televisie, is daardoor de afgelopen dertig jaar exponentieel toegenomen. Bovendien is er door radio, internet en televisie een 24 uren nieuwseconomie ontstaan, die de politici geen ogenblik rust meer gunt. Dat heeft ertoe geleid dat veel toppolitici zijn gaan leven volgens de 'negentigdagenregel', bedacht door een Amerikaanse mediaconsulent: het heeft geen enkele zin je tijd te besteden aan een thema wanneer dat in de volgende negentig dagen niet op de nieuwsagenda verschijnt. Ook dat zorgt voor een verschraling van het debat, en voor onvoldoende aandacht voor maatschappelijke termijnontwikkelingen, die toch belangrijker zouden moeten zijn dan de waan van de dag. Het versterkt ook de evolutie waarbij individuele topspelers

steeds belangrijker worden dan het eigenlijke ideeëngoed – van ideologie durf je al helemaal niet meer te spreken – van hun partij. De Wetstraat wordt zo beperkt tot hooguit twintig topfiguren, terwijl de rest er voor spek en bonen bijloopt en braaf genoeg blijft om de volgende keer een verkiesbare plaats te mogen bezetten.

De afgelopen decennia heeft de politicus veel van zijn macht ingeleverd. Door een steeds kleiner wordend speelveld waarop steeds meer compromissen gesloten moeten worden. Door de uitholling van zijn bevoegdheden die door regionale en Europese stofzuigers zijn weggehaald. Door een niet-aflatende carrousel van verkiezingen, waardoor hij permanent electorale motieven voorrang moet geven boven inhoudelijk beleid. Door de niet-aflatende druk van de media die steeds gevoederd moeten worden met liefst sappige schandaaltjes, en waar het kleinste persoonlijke falen al onvergeeflijk is geworden. Een rustige en langzaam evoluerende politieke carrière, waar je met de jaren bijleert, is er niet meer bij. Veel politieke loopbanen lijken op die van kometen: vurig oplichtend, snel opgebrand. Bart De Wever, een van de talentvolste jonge politici van de afgelopen jaren, noemde zichzelf ooit uitmakend van wat hij ‘de Icarus-generatie’ noemde.

Geen wonder dat er nog nauwelijks mensen zijn die hiervan hun loopbaan willen maken. Politiek verdient het eigenlijk dat de besten van een samenleving ermee bezig zijn, maar die besten kiezen steeds vaker voor een carrière buiten de politiek, omdat ze geen zin hebben in het vaak nutteloze en door de media geregeerde leven. Er zijn mooiere uitdagingen in je leven dan het perspectief om steeds opgejaagd wild te zijn.

Toch zijn er nog steeds mensen die de publieke zaak willen dienen. Zeven van hen brachten we in contact met hun intellectuele leermeesters in een zoektocht naar hun politieke bron. Niet om te praten over de waan van de dag, maar over wat hen drijft in een zoektocht naar een betere samenleving. Het werd een reis die ons van Brussel naar Parijs, Londen, Los Angeles, de Dordogne en Cambridge voerde, en die een aantal spraakmakende gesprekken opleverde over bijna alle aspecten van de moderne politiek. Een inspiratiebron voor iedereen die nog gelooft in de politiek, die moeilijke kunst om het onvermijdelijke mogelijk te maken.

Yves Desmet en Jos Geysels

Amartya Sen

‘Identiteit kan geen dwangbuis zijn. Lees er Amartya Sen maar op na. Het mag geen restant van enig nationalisme zijn, van taal, vlag of wimpel. Identiteit is een dynamisch complex van talloze componenten. Uiteindelijk bepaalt de burger zelf wie hij is: hij vult in wat zijn identiteit is.’ Aldus Guy Verhofstadt.

Hij verwijst hier naar het boek *Identity and violence* (2006) van de Indische Nobelprijswinnaar Amartya Sen waarin deze afstand neemt van twee vormen van reductionisme. De eerste (‘identity disregard’) houdt geen rekening met bestaande tradities en culturen, de tweede (‘singular affiliation’) degradeert het individu louter tot een drager van collectiviteitskenmerken zoals godsdienst, ras of taal.

Mensen opdelen in specifieke en vastgelegde identiteiten leidt tot onverdraagzaamheid, meerderwaardigheidsgevoelens en geweld. Sen heeft dat zelf ervaren. Als elfjarige zag hij in 1944 hoe een gewonde man zijn ouderlijk huis werd binnen gedragen. Zijn vader bracht de man naar het ziekenhuis, waar hij overleed aan zijn verwondingen. Deze man, Kader Mia, was een arbeider en van islamitische afkomst. Hij werd vermoord omdat hij moslim was.

Respect voor culturele diversiteit is noodzakelijk. Het moet wel verbonden worden met het vergroten van de kennis en de vrijheid van het individu, anders komen we terecht in een vrijblijvend multiculturalisme dat leidt tot onverschilligheid en segregatie ('plural monoculturalism').

Vrijheid – het vermogen en het recht van ieder mens om op zijn eigen wijze een leven op te bouwen. 'De taal van de vermogens is een uitbreiding van de taal van de rechten.' Daar gaat het om bij Sen. Ook als econoom. Hij studeerde economie en filosofie in India en in Groot-Brittannië. Hij gaf les aan Harvard en aan het Trinity College in Cambridge en werd bekend door zijn bijdrage aan de welvaartseconomie, waarvoor hij in 1998 onder meer de Nobelprijs voor Economie kreeg.

Sen is een academicus die met twee voeten op de grond staat – een wereldburger, een veelgevraagd spreker en adviseur.

Voor hem is economie een menswetenschap en vrijheid geen abstract begrip. Welvaart is niet te herleiden tot een zo groot mogelijke productie van goederen en diensten. Mensen moeten vooral de mogelijkheden – door Sen 'capabilities' genoemd – hebben of krijgen om zich te ontplooiën. 'Ontwikkeling vereist het wegnemen van onvrijheden: armoede en tirannie, gebrek aan economische kansen,' schrijft hij in zijn basiswerk *Development as freedom* (1999).

Sens originele denken komt voort uit het feit dat hij de economie met democratie verbindt, economische ontwikkeling met vrijheid. 'Democratie is het beste middel tegen hongersnood.' Hij laat zich niet leiden door de onzichtbare hand van de markt, maar richt zich op de zichtbare uitkom-

sten ervan, met name op de zwakkeren. Hongersnood, bevolkingspolitiek, ontwikkelingshulp en inkomensongelijkheid zijn thema's die tot de kern van zijn economisch denken behoren en hem ook als ontwikkelingseconoom bekendmaakten.

Hij introduceert ook andere begrippen in de economie. Economische groei is niet hetzelfde als ontwikkeling, en onze meetinstrumenten (zoals het *В В Р*) zijn niet meer van deze tijd. 'De discipline van de economische wetenschap heeft het zwaartepunt verlegd van de waarde van de vrijheden naar de waarde van nut, inkomen en rijkdom.' Ten onrechte, zo stelt hij.

Sen werkte mee aan de ontwikkeling van de Human Development Index van de Verenigde Naties en formuleerde op verzoek van de Franse president Sarkozy samen met zijn collega en Nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz aanbevelingen voor een alternatief meetinstrumentarium waarin welzijn en duurzaamheid als indicatoren worden opgenomen. Ook de kwaliteit van goederen en de verdeling ervan zijn voor hen belangrijk om reële maatschappelijke vooruitgang te kunnen meten. Anders meten is de voorwaarde om anders te handelen.

In het recente *Idea of justice* (2009) begint hij wel bij het denken van John Rawls, maar hij neemt toch afstand van het klassieke liberale contractdenken.

Hij vindt meer inspiratie bij John Stuart Mill, Karl Marx en Adam Smith. Tenminste, als men ze goed wil begrijpen. Volgens hem hebben marktfundamentalisten Adam Smith slecht gelezen: 'Smith stelt dat de markteconomie niet op zichzelf staat en ook niet zelfregulerend is. Je hebt hulp no-

dig van andere instanties. Je hebt sturing nodig van de staat, en je hebt steun nodig van de staat en de maatschappij om je te kunnen bekommeren om armoede, ziekte, analfabetisme en onderwijsachterstand. Om je, met andere woorden, te kunnen bekommeren om ongelijke kansen.'

Sen verwacht niet alle heil van een almachtige staat of van perfecte instanties. 'Dwang bereikt weinig en vernietigt veel.' Maar de samenleving en de staat moeten hun verantwoordelijkheid nemen. Regulering is geen taboe. Want je moet niet alleen de vrijheid hebben om uit de armoede te komen, maar ook de mogelijkheden en de middelen. We moeten dus niet zozeer ijveren voor instituties als uiting van het recht, maar voor instituties die recht promoten.

Sen is een fundamenteel én pragmatisch denker. Het heeft geen zin om de juiste theorie te formuleren of een onhaalbare en onwenselijke utopie na te jagen, maar het gaat erom onrecht en onvrijheid te bestrijden. Recht en rechten moeten hun waarde bewijzen in de praktijk.

Guy Verhofstadt en Amartya Sen

*Over oorlog, identiteit en
de onzichtbare hand*

‘Misschien ben ik een van de weinige politici die in zijn loopbaan van rechts naar links is geëvolueerd, terwijl de meesten net het omgekeerde doen.’

Het miezert bij de universiteit van Cambridge. In de statige, haast monumentale bibliotheek van de *fellows* van Trinity College, in de zeventiende eeuw ontworpen door Sir Christopher Wren, haalt Nobelprijswinnaar economie Amartya Sen een roodfluwelen doek van een vitrinekast. Daarin ligt de eerste druk van de *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*, waarin Isaac Newton de zwaartekracht uitlegde. Ernaast liggen zijn wandelstok en een piepklein boekje, waarin de student Newton een inventaris van zijn spulletjes optekende. ‘Het is moeilijk om je op deze plek geen onderdeel van een lange wetenschappelijke traditie te voelen,’ zegt Sen. Maar ons gesprek, zo spreken we af, zal toch iets meer over het heden gaan.

Amartya Sen: ‘Wat ik toch vooral van u wil weten, is hoe u het hebt aangedurfd om in de Irakkwestie tegen de gangbare mening van het Westen in te gaan. België was een van de

weinige landen die de oorlog afkeurden en weigerden mee te doen. Jammer genoeg hebt u uw visie niet kunnen overdragen aan Blair, Berlusconi en de anderen.’

Guy Verhofstadt: ‘Het was een heel rare periode. We werden onmiddellijk in de karikatuur van het oude tegen het nieuwe Europa geduwd, waarbij ik dan blijkbaar de verdediger van het oude Europa was, en Berlusconi het lichtende voorbeeld van het nieuwe Europa. Tenminste, dat zei de Amerikaanse minister van Defensie Donald Rumsfeld.’

Sen: ‘Zodra je een andere positie dan Rumsfeld inneemt, weet je meestal dat je goed zit.’

Verhofstadt: ‘Maar het was heel gek. We hebben binnen de Europese Unie een paar keer geprobeerd om het gesprek daarover op gang te brengen. Het werd de kortste discussie die ik ooit heb meegemaakt. Het was een paar maanden voor het begin van de oorlog en er was een Europese top onder Spaans voorzitterschap. Ik vroeg of we het konden hebben over de Amerikaanse plannen inzake Irak, zodat we tot een gemeenschappelijk Europees standpunt konden komen. Er waren twee korte tussenkomsten van Chirac en Blair, die dat absoluut niet nodig vonden, omdat er toch verschillende visies bestonden. Dat heeft exact twee minuten geduurd! De oorlog in Irak heeft twee minuten aandacht gekregen van Europa. Punt afgevoerd. De tweedeling van Europa daarover lag vervolgens open en bloot op straat. Maar uiteindelijk heeft de geschiedenis de tegenstanders van de oorlog gelijk gegeven, en bewezen dat de tegenpartij gewoon leugens heeft gebruikt om de oorlog te beginnen.’

Sen: ‘Ik reisde in die periode rond in de Verenigde Staten om lezingen te geven, en het diner waarvoor ik die avond was uitgenodigd, werd onderbroken zodat we op tv de speech van Bush konden zien waarin hij Irak de oorlog ver-

klaarde. Ik denk niet dat Bush toen één zin heeft gezegd waar ik het mee eens was. Tot groot ongenoegen van de aanwezige gasten trouwens; we waren daar met dertig professoren, en slechts vier van hen waren het niet eens met Bush. Onder wie mijn vrouw. Wanneer ik nu met diezelfde mensen praat, klinken ze iets anders.'

Verhofstadt: 'Ik heb vlak voor de inval nog met de wapeninspecteur Hans Blix gesproken, die me toen ook al zei dat er geen enkel bewijs was dat Irak massavernietigingswapens had.'

Sen: 'Juist daarom werd zijn voorstel om de beslissing tot oorlog uit te stellen verworpen. Want men wist blijkbaar dat verder uitstel nog duidelijker zou hebben bewezen dat er geen gegronde redenen voor de oorlog waren. Daarom zijn ze op dat ogenblik de oorlog begonnen.'

Verhofstadt: 'Bush was op dat moment ook in de ban van een boek van Natan Sharansky, *The Case for Democracy*, waar hij het alsmaar over had, hij deelde het boek aan iedereen uit. Dat boek stelt dat je alleen vrede in het Midden-Oosten zult krijgen als je eerst overal een democratie hebt geïnstalleerd. Want alleen democratieën zouden in zijn visie in staat zijn met elkaar te praten, alle anderen kunnen dat niet.'

Sen: 'Alsof je een democratie creëert door ergens met een leger binnen te vallen.'

Verhofstadt: 'Dat is achteraf een probleempje gebleken, ja. Als dat de manier zou zijn, zou je op heel veel plekken een oorlog kunnen beginnen, maar dat was nu eenmaal de filosofie van de Bushgetrouwen. Daartegenover stond alleen de oppositie van Frankrijk, Duitsland en België. Ik kreeg telefoontjes van Robertson, de secretaris-generaal van de NAVO, die me liet weten dat ik de enige was die bezwaar

maakte. Frankrijk zit namelijk niet in de militaire poot van de NAVO. Schröder zei: “Niet te hard pushen, Guy, we hebben hier wat problemen.” Het was op dat moment vrij eenzaam aan de top, dat klopt.’

Sen: ‘Iemand zou ooit eens een boek over de psychologie van dat moment moeten schrijven. Want er waren ook heel wat *liberals* die het oorlogsverhaal als zoete koek slikten. Die vervielen in de oude clichés van het ondankbare Europa dat in de Tweede Wereldoorlog door Amerika bevrijd was en nu niet thuis gaf als Amerika hen nodig had. Want zij werden toch aangevallen door Irak? Die oorlogshysterie tastte dus ook mensen aan van wie je het nooit zou hebben verwacht. Ik begrijp nog steeds niet hoe het kon dat in een bolwerk van eruditie en intellect zoals de universiteit van Harvard een meerderheid toch voor die oorlog was. Daar plaatsten men in het verleden zelfs vraagtekens bij oorlogen die gerechtvaardigd waren. Maar misschien is het nog te vroeg om dat uit te zoeken.’

Verhofstadt: ‘Wat je in de nasleep in elk land wel ziet, is de existentiële twijfel achteraf: in Nederland is er een commissie opgericht om na te gaan of wel de juiste beslissingen werden genomen, net als in Groot-Brittannië. Ze zijn dus overal aan het onderzoeken waarom wij destijds gelijk hadden en zij niet. Het gebeurt gelukkig, weliswaar met de nodige vertraging, maar dat bewijst toch dat het systeem werkt.’

Sen: ‘Het is jammer dat Gordon Brown zich toen nooit heeft uitgesproken. Hij was zeer sceptisch over de oorlog, heeft er nooit voor gepleit, maar ook niet tegen. Als hij toen het moment had aangegrepen om zich als werkelijke leider van de Labourpartij te presenteren, dan was het hem hoogstwaarschijnlijk gelukt. Maar door zijn loyaliteit aan

Tony Blair heeft hij een historische kans gemist om de geschiedenis in de wereld te veranderen. We zaten in de Mars der Dwaasheid.'

Meneer Verhofstadt, waarom wilde u Amartya Sen ontmoeten?

Verhofstadt: 'Omdat hij een van de grootste intellectuelen van onze tijd is natuurlijk, maar als ik er één reden uit moet pikken, dan toch zijn boek *Identity and violence*. Iedereen in het politieke veld lijkt het tegenwoordig over identiteit te hebben, het is een veel gebruikt en nog vaker misbruikt woord. Mensen hebben een identiteit nodig, zeker in een steeds meer geglobaliseerde wereld. Maar het probleem met het begrip identiteit is dat wanneer politici het gebruiken, dat vaak gebeurt op de manier waarop ze de term nationalisme in het verleden hebben gebruikt: ze maken er synoniemen van, terwijl het absoluut verschillende dingen zijn. Identiteit is geen uniform iets, maar een complexe veelge-laagdheid, zoals Amartya uitstekend beschrijft. Er is niet één of een dominant element waaruit het is samengesteld, maar het heeft te maken met vele factoren: de plaats waar je geboren bent, je geslacht, je taal, je carrière, je gevoelens, de invloeden die je overal hebt opgepikt. In deze moderne tijden kun je zelfs een heel stuk van je identiteit zelf construeren en maken. Maar de fout die velen maken, en die ook al in de negentiende eeuw werd gemaakt, is dat identiteit verengd wordt tot datgene wat je aan een groep verbindt. Waarbij dan degenen die de identiteit niet hebben, buitenstaanders of zelfs vijanden worden. Identiteit wordt daarbij systematisch verengd tot één element: een taal, een godsdienst, een ras – noem maar op. Dat verkeerde gebruik van het concept

identiteit heeft in de loop van de geschiedenis al aan de oorsprong gelegen van heel wat geweld. Dat inzicht heeft een grote indruk op me gemaakt. Het is een boek dat ook zegt dat de toekomst die je zelf kunt bouwen, samen met anderen, belangrijker is dan heimwee naar een zogezegd gemeenschappelijk verleden.’

Sen: ‘Daar ben ik blij om, want dat boek is niet mijn succesvolste. De meeste van mijn boeken zijn zelfs vertaald in talen waarvan ik niet eens wist dat ze bestonden, maar dat over identiteit heeft minder weerklank gekregen. Wat ik jammer vond, want het is een belangrijk vraagstuk, waarin ik mijn inzichten uit India en Europa kon samenbrengen. In India discussiëren we al lang over die veelgelaagde identiteit. Maar daar is het toch meer aanvaard: je bent bijvoorbeeld Bengali, je hebt een Hindoeachtergrond maar je bent zelf ongelovig, je bent Indiaas staatsburger, maar je woont in Amerika en in Groot-Brittannië, je houdt van Indiase poëzie en van Engelse romans. India is een smeltkroes van bevolkingsgroepen en godsdiensten, dus je kunt daar niet in een democratisch systeem leven wanneer je geen duidelijkheid over de term identiteit hebt. Wij zijn met dat thema bezig sinds Gandhi, en ik geloof oprecht dat we er minder problemen mee hebben dan bijvoorbeeld Europa. Het is voor een Indiase politicus bijvoorbeeld vaak vanzelfsprekend dat hij gelovig is, maar ook dat hij zijn politieke agenda niet laat bepalen door zijn geloof en volledig de religieuze diversiteit accepteert die het land kenmerkt. Gandhi spendeerde een uur per dag aan religieuze meditatie, maar heeft op geen enkele politieke bijeenkomst ooit een religieuze boodschap meegegeven.

Maar ik zie dat bijvoorbeeld Groot-Brittannië daar erg verward over is. Ik geloof oprecht in de Britse identiteit. Po-